

Περί διαπολιτισμικότητας στο Μικρό Ντουινά

Εγώ και ο «άλλος» ή εμείς και οι «άλλες»; Ή τίποτα από τα δύο;

Οι προκαταλήψεις και ο ρατσισμός παρουσιάζονται συχνά ως ζητήματα προσωπικά, που σχετίζονται με μεμονωμένα άτομα ή συμπεριφορές. Το σχήμα αυτό δρα σε πολλά επίπεδα, λόγου χάρη:

- ο ρατσισμός ερμηνεύεται ως πρόβλημα ενός συγκεκριμένου τύπου προσωπικότητας, για την αντιμετώπιση του οποίου προτείνονται μέτρα πειθάρχησης των «ρατσιστών/-τριών».
- Οι προκαταλήψεις πιστεύεται ότι πηγάζουν από τη μειωμένη ικανότητα των ατόμων να επεξεργάζονται τον όγκο των πληροφοριών που δέχονται από το περιβάλλον τους, πράγμα που οδηγεί σε γνωστικά σχήματα υπεραπλουστευμένης αναπαράστασης του «άλλου».
- Οι ευθύνες της κοινωνικής και οικονομικής ένταξης προσφύγων και μεταναστών/-τριων μετατοπίζονται στους ίδιους και τις ίδιες, στις προσωπικές τους ικανότητες και στην ικανότητα προσαρμογής τους.
- Ο τρόπος ζωής στιγματισμένων και περιθωριοποιημένων κοινωνικών ομάδων ερμηνεύεται ως αποτέλεσμα των «ιδιαιτεροτήτων» του πολιτισμού τους.

Ξέρουμε, και η θεωρία συντάσσεται με αυτή μας τη σιγουριά, ότι το ζήτημα δεν είναι ατομικό αλλά θεσμικό. Οι διαχωρισμοί και οι διαφοροποιήσεις δεν αποτελούν ξεχωριστές εφευρέσεις των υποκειμένων, αλλά σχετίζονται με τον τρόπο οργάνωσης της εκάστοτε κοινωνικής τάξης πραγμάτων. Η κοινωνική τάξη, η δομή της και το νόημά της προσδιορίζουν και αναδεικνύουν τον «ξένο», τον άνθρωπο που δεν είναι μέρος της καθιερωμένης πολιτισμικής πραγματικότητας και που μπορεί να αμφισβητήσει τα αυτονόητα στοιχεία της¹ (Γκόβαρης 2011: 182). Όπως υπογραμμίζει η αντιρατσιστική εκπαίδευση, ο ρατσισμός αποτελεί γνώρισμα των θεσμών του κράτους· χρειάζονται βαθιές θεσμικές και δομικές αλλαγές για να οδηγηθούμε σε ριζική αναδιάρθρωση των εθνοτικών και φυλετικών σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων.

Παράλληλα, παρά τα όσα θα μπορούσαμε να έχουμε μάθει από μαύρες σελίδες της ευρωπαϊκής ιστορίας όπως αυτές της αποικιοκρατίας, συνεχίζουμε να περιτριγυριζόμαστε από μηνύματα που θέλουν το δυτικό τρόπο σκέψης ανώτερο από πολιτισμούς χωρών με λιγότερο ανεπτυγμένη οικονομία. Σύγχρονες αξιώσεις για «αλληλεπίδραση», «κατανόηση», «επικοινωνία» με τους «άλλους» νιώθουμε συχνά να προσομοιάζουν με στρατηγικές του ευρωπαϊκού αποικιοκρατισμού, που, αντί για

¹ Στις ανταγωνιστικές κοινωνίες η κατασκευή του «ξένου» δε σχετίζεται με πραγματικές διαφορές, αλλά με την ανάγκη διατήρησης των καθιερωμένων μηχανισμών και δυνατοτήτων πρόσβασης στα κοινωνικά αγαθά.

πραγματικές προσεγγίσεις αποδοχής, αποτέλεσαν μέσα άσκησης εξουσίας και υποταγής (Γκόβαρης 2011: 90).

Σύμφωνα με τη Balibar, ένα νέο είδος ρατσισμού κυριαρχεί στη μετα-αποικιοκρατική Ευρώπη: ο ρατσισμός που δεν επιχειρηματολογεί με βάση τις βιολογικές διαφορές αλλά με βάση την πολιτισμική διαφορά, δηλαδή το επιχείρημα ότι η ασυμβατότητα κάποιων πολιτισμών καθιστά την ισότιμη επικοινωνία μεταξύ τους ακατόρθωτη (Γκόβαρης 2011: 113).

Το κυρίαρχο εκπαιδευτικό μοντέλο και η τάση του να...

...ομογενοποιεί διαφοροποιώντας

Όπως αναλύει ο Γκόβαρης (2011: 30), τα μοντέρνα εκπαιδευτικά συστήματα των ευρωπαϊκών χωρών, όπως αναπτύχθηκαν τα τελευταία διακόσια χρόνια, αποτελούν μέρος της διαδικασίας συγκρότησης εθνικών κρατών. Σύμφωνα με τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης, η εκπαίδευση αποτελεί το κυριότερο μέσο ανάπτυξης συναισθηματικών δεσμών μεταξύ των μελών μιας αφηρημένης συλλογικότητας, τα οποία και παραμένουν άγνωστα μεταξύ τους: αυτής του έθνους. Όσο κανένα άλλο κοινωνικό υποσύστημα, η εκπαίδευση προώθησε την απαραίτητη για το σχηματισμό εθνικών κρατών διαδικασία της γλωσσικής, θρησκευτικής και πολιτισμικής ομογενοποίησης – και συνεχίζει να το κάνει. Ας μην ξεχνάμε την ακόμα πιο σκοτεινή πλευρά της ομογενοποίησης· τη διαφοροποίηση, η οποία νομοτελειακά οδηγεί στην κατασκευή μειονοτήτων και την αναπαραγωγή της κοινωνικής ανισότητας.

Απόδειξη της παραπάνω θέσης αποτελούν:

- Ο μονογλωσσικός και μονοπολιτισμικός προσανατολισμός του σχολείου σε ολόκληρη την Ευρώπη. Το μονογλωσσικά και μονοπολιτισμικά προσανατολισμένο σχολείο παρουσιάζει την ομοιογένεια ως φυσικό χαρακτηριστικό της κοινωνικής πραγματικότητας, εμποδίζοντας τη θετική αντιμετώπιση των προκλήσεων του πλουραλισμού και της ετερότητας.
- Η δημιουργία ειδικών δομών εκπαίδευσης και κλάδων της παιδαγωγικής (ειδική αγωγή, διαπολιτισμική εκπαίδευση²), που εξασφαλίζουν την ομοιογένεια του μαθητικού πληθυσμού (Γκόβαρης 2011: 207).

² Ο Hofmann θεωρεί ότι η διαπολιτισμική εκπαίδευση δεν είναι δυνατόν να νομιμοποιείται ως ξεχωριστός κλάδος της παιδαγωγικής, εκτός αν συμπεριλάβει στο πρόγραμμα της ζητήματα, θεωρίες και μεθόδους γενικότερης φύσης. Για τον Reich, η διαπολιτισμική εκπαίδευση οφείλει να αποτελεί έκφραση της γενικής παιδείας που παρέχει το σχολείο κι όχι κάποια ιδιαίτερη μορφή εκπαίδευσης (Γκόβαρης 2011: 79).

...προωθεί την ιδέα ενός «απόλυτου εγώ»

Αναλύοντας τη διαδικασία δόμησης της ταυτότητας του μοντέρνου υποκειμένου, ο Adorno παρατηρεί ότι η επίτευξη της αυτονομίας μοιάζει να στηρίζεται αποκλειστικά στη γνωστική κυριαρχία πάνω στο «άγνωστο», στην επιβολή του «εγώ» πάνω στο «ξένο». Το υποκείμενο μοιάζει να αποκτά ενιαία και αυτόνομη υπόσταση μόνο όταν καταφέρει να κυριαρχήσει επάνω στην «ετερότητα». Θεωρούμε ότι η παραδοσιακή παιδαγωγική και το σχολείο όπως το γνωρίζουμε φέρουν μεγάλη ευθύνη για το παραπάνω.

Η σχετική κριτική που αναπτύσσει ο Γκόβαρης (2016: 26) δεν προσπαθεί να απορρίψει την ιδέα του αυτόνομου ατόμου, αλλά αμφισβητεί τη δυνατότητα ύπαρξης ενός «απόλυτου εγώ» που δεν έχει καμία εμπλοκή με το «ξένο». Η σχέση μας με το «εγώ» είναι δυνατή μόνο μέσω μιας διυποκειμενικής σχέσης με τον «άλλο». Αν αποδεσμευτούμε από το πλασματικό δίπολο «απόλυτο εγώ» και «απόλυτος ξένος», θα αναγνωρίσουμε τον «ξένο» ως δομικό στοιχείο της ταυτότητας μας, ως μια εναλλακτική εκδοχή του εαυτού ή και ως προοπτική μετεξέλιξής του. Θα καταλάβουμε ότι η εμπειρία του «ξένου» είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη δική μας, ότι κάθε αφήγηση για τον «άλλο» αποτελεί και αφήγηση της «δικής μας» ιστορίας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η προσέγγιση που θέλει τη διαπολιτισμική εκπαίδευση να αποτελεί μια διαρκή επιβάρυνση για τα παιδιά μετανάστες/-τριες, λόγω της επιμονής της να εντοπίζει «πολιτισμικές διαφορές» ακόμα κι όταν αυτές δε διαδραματίζουν κανένα ρόλο στην καθημερινότητά των εμπλεκομένων.

Τι επιχειρούμε να κάνουμε στο Μικρό Ντουινιά;

➤ Σεβόμαστε κάθε πολιτισμό, δημιουργούμε πολιτισμό από κοινού

Στον κυρίαρχο λόγο, ακόμα και στο πλαίσιο της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης, προσδίδεται συχνά στατικός χαρακτήρας στην έννοια «πολιτισμός»: ο πολιτισμός παρουσιάζεται σαν ένα γεγονός τετελεσμένο που δεν επιδέχεται αλλαγές. Στο πλαίσιο αυτό, πιστεύεται ότι ο πολιτισμός των μεταναστών/-τριών εξαντλείται στην αναπαραγωγή της πολιτισμικής τους κληρονομιάς και ότι τα πολιτισμικά τους γνωρίσματα δεν μπορούν παρά να καθορίζουν ντετερμινιστικά τις συμπεριφορές τους.

Η εμπειρία μας και η λογική μας δείχνουν το αντίθετο: ο πολιτισμός των νεοφερμένων επηρεάζεται από και επηρεάζει ασταμάτητα τον πολιτισμό του τόπου όπου εγκαθίστανται. Ο κάθε πολιτισμός μετεξελίσσεται διαρκώς, έχει, δηλαδή, χαρακτήρα δυναμικό.

Η πολιτισμική συνάντηση (Γκόβαρης 2011: 82) που λαμβάνει χώρα στο Μικρό Ντουινιά φιλοδοξεί να συμβάλλει στην **καλλιέργεια της «διαπολιτισμικής ικανότητας» σε παιδιά και ενήλικες**. Η ικανότητα αυτή επιτρέπει στους/στις κοινωνούς της να αναγνωρίζουν και να εξερευνούν τις διαφορές μεταξύ του «δικού τους» και των «άλλων» πολιτισμών, χωρίς να προβαίνουν σε διαρκείς συγκρίσεις και χωρίς να έχουν ως στόχο την αξιολόγηση ή την ιεράρχηση αυτών των διαφορών. Εκτιμούμε ότι το παραπάνω είναι εφικτό σε ένα περιβάλλον αγάπης, σεβασμού και έμπρακτης καθημερινής συνεργασίας προς έναν κοινό στόχο - αυτόν της ευημερίας των παιδιών και της κοινότητας του Μικρού Ντουινιά. Μια τέτοιου είδους πολιτισμική συνάντηση δε χρειάζεται να οδηγεί στην υπέρβαση της σχέσης του καθενός/καθεμιάς με τον ιδιαίτερο πολιτισμό της ομάδας της. Μπορεί, αντίθετα, να οδηγήσει στη συγκρότηση μιας σύνθετης ταυτότητας, η οποία συνδέει σε ένα ενιαίο σχήμα τις ιδιαίτερες ταυτότητες των υποκειμένων.

Η εμπειρία της συνάντησης διευρύνει τους ορίζοντες γνώσης όλων μας· άλλωστε, η επαφή με την «ετερότητα» θεωρείται προϋπόθεση κάθε διαδικασίας μάθησης. Ταυτόχρονα, η συνάντηση επηρεάζει τον ψυχισμό μας. Ερχόμενοι/-ες σε επαφή με διαφορετικές ιδέες και τρόπους δράσης, οδηγούμαστε στην αναστοχαστική παρατήρηση των δικών μας παγιωμένων συνηθειών και συμπεριφορών.

Μαθαίνουμε να τοποθετούμε τον εαυτό μας στη θέση του «άλλου», καλλιεργώντας ενσυναίσθηση³ και αυτογνωσία. Δειλά, δημιουργούμε από κοινού νέα γνώση - κι ίσως μια νέα κουλτούρα για εμάς και τους γύρω μας.

➤ **Αντιμετωπίζουμε τον καθένα και την καθημία ως το ξεχωριστό άτομο που είναι.**

Στο δημόσιο λόγο αλλά και στο πλαίσιο σχεδιασμών που (ισχυρίζονται ότι) στοχεύουν στην ευημερία τους, πρόσφυγες και μετανάστες/-τριες χάνουν την υπόστασή τους ως συγκεκριμένα πρόσωπα και παρουσιάζονται ως απρόσωποι εκπρόσωποι της χώρας από την οποία έρχονται ή της ιδιότητας τους ως πληθυσμός σε μετακίνηση.

Πρόκειται για ένα φαινόμενο εντελώς αντίθετο με τις αρχές και την πρακτική του Μικρού Ντουνιά. Σε καθημερινή ή εβδομαδιαία βάση, προσπαθούμε να ακούμε τις ανάγκες και επιθυμίες κάθε ατόμου που εμπλέκεται στο εγχείρημα. Δεν επιθυμούμε να ομογενοποιήσουμε ή να ομογενοποιηθούμε και δε μας χρειάζεται να διαφοροποιήσουμε ή να διαφοροποιηθούμε – θέλουμε απλώς να δημιουργούμε από κοινού και να συνδεόμαστε με αληθινές σχέσεις, που διέπονται από αλληλοκατανόηση και σεβασμό.

Το ζήτημα αυτό δεν έχει για εμάς επιλυθεί όσον αφορά την παρουσίαση του εγχειρήματος μέσω του γραπτού λόγου, καθώς για να περιγράψουμε την κατάσταση ως έχειν σε ανθρώπους που δεν τη γνωρίζουν, προβαίνουμε συχνά σε γενικεύσεις που θα θέλαμε να αποφύγουμε. Είμαστε ανοιχτοί/-ες σε σχόλια και προτάσεις.

➤ **Η διαπολιτισμικότητα ως καθημερινότητα**

Πολλοί/ες ενήλικες ξεκινήσαμε το εγχείρημα με μια ρομαντική εικόνα στο νου μας: εικάζαμε τα παιδιά θα συνάψουν εύκολα σχέσεις παίζοντας, μέσα από τις οποίες θα υπερβούν τις όποιες πολιτισμικές και γλωσσικές διαφορές. Το ζήτημα δεν αποδείχθηκε τόσο απλό. Χωρίς την παρέμβασή μας, δημιουργούνταν συχνά υποομάδες αποτελούμενες από παιδιά που μιλούν την ίδια γλώσσα. Μια άλλη αιτία του διαχωρισμού ήταν οι ήδη υπάρχουσες φιλικές σχέσεις μεταξύ τους (τα παιδιά από την πόλη γνωρίζονται από μικρά, τα παιδιά από το καμπ περνούν ολόκληρη τη μέρα τους στην ίδια «γειτονιά»).

³ Στο πλαίσιο του διαπολιτισμικού διαλόγου, η ενσυναίσθηση μπορεί να οριστεί ως ικανότητα κριτικής αντιπαράθεσης με τις κοινωνικές διαδικασίες που οδηγούν στο στιγματισμό των «ξένων», καθώς και ως ικανότητα αναγνώρισης των «ξένων» ως συγκεκριμένων προσώπων.

Παρατηρήσαμε ότι ομαδικά παιχνίδια που ξεκινούν από τους ενήλικες, αλλά και οργανωμένες δραστηριότητες που σχετίζονται με την τέχνη, προσελκύουν το ενδιαφέρον πολλών από τα παιδιά, με αποτέλεσμα να τα φέρνουν σε επαφή. Αν και νιώσαμε τις αξιώσεις μας περί αυτορρύθμισης των παιδιών και περιορισμένης παρεμβατικότητας από πλευράς ενηλίκων και να απειλούνται, καταλήξαμε στην εξής παραδοχή: **η συλλογικότητα μαθαίνεται, κι εμείς είμαστε εδώ για να τη μάθουμε όλοι/-ες μαζί.** Επίσης, η αρμονική συνύπαρξη επιτυγχάνεται όταν οι ενδιαφερόμενοι/-ες διαθέτουν τα κατάλληλα εργαλεία, τα οποία, αφού ανακαλύπτουμε μαζί με τα παιδιά, εισάγουμε συστηματικά στην ομάδα. Όντας σε διαρκή αναζήτηση, έχουμε ξεχωρίσει τα παρακάτω:

Μεσημεριανός κύκλος με τραγούδια, παιχνίδια, επικοινωνία. Φροντίζουμε το κάθε μέλος του κύκλου να μπορεί καθημερινά να πάρει το χώρο του, να χαιρετίσει, να πει το όνομα του, να δείξει κάτι. Βασιζόμαστε στη σωματική έκφραση για να υπερβούμε το «εμπόδιο» των διαφορετικών γλωσσών. Δοκιμάζουμε διάφορες τεχνικές, π.χ. τη χρήση εικόνων για τη διευκόλυνση της επικοινωνίας.

Κατασκευές στο χώρο ή ομαδικά παιχνίδια που προάγουν τη συνεργασία.

Παρατηρήσαμε ότι η επιδίωξη ενός κοινού στόχου αποδυναμώνει ή και εξαφανίζει διαφοροποιήσεις και διαχωρισμούς. Λαμβάνουμε υπόψιν μας το παραπάνω όταν κατασκευάζουμε μόνιμες ή προσωρινές κατασκευές στον περιβάλλοντα χώρο ή όταν επιλέγουμε τα ομαδικά παιχνίδια που θα παίξουμε.

Τέχνη και καλλιτεχνική έκφραση. Οι οργανωμένες δραστηριότητες μουσικής και καλλιτεχνικών - πάντα με προαιρετική συμμετοχή - προσφέρουν στα παιδιά ευκαιρίες αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας.

Εργαλεία που διευκολύνουν την επικοινωνία.

- Εκμάθηση βασικών λέξεων επικοινωνίας από όλους/-ες σε μία γλώσσα. Η γλώσσα αυτή εναλλάσσεται, αρκεί να είναι μία για κάθε λέξη που χρειαζόμαστε: «πλένουμε χέρια» στα αγγλικά, ζητάμε το «μέλι» στα κούρδικα, ο «επόμενος» παίρνει σειρά στα ελληνικά, βάζουμε «αδιάβροχες στολές» σε μια φανταστική γλώσσα.
- Εικόνες με τις οποίες μπορώ να δείξω τι θέλω ή τι αισθάνομαι σε κάποιον/-α που δε μιλά τη γλώσσα μου.
- Κλεψύδρα ή απλό στη χρήση χρονόμετρο που τα παιδιά χρησιμοποιούν για να ρυθμίσουν τη σειρά τους χωρίς λόγια, όταν θέλουν να παίξουν με το ίδιο παιχνίδι.
- Η λέξη «στοπ» μας επιτρέπει να δείχνουμε η μία στην άλλη ότι κάποια συμπεριφορά ή ενέργεια μας ενοχλεί και επιθυμούμε να διακοπεί αμέσως.

Σνακ που σέβεται τις διατροφικές συνήθειες όλων των παιδιών. Ξεκινήσαμε τη λειτουργία μας με ένα σνακ δυτικών προδιαγραφών - πολύ γρήγορα προτάσεις από τους γονείς του καμπ άρχισαν να καταφτάνουν. Ενσωματώνοντας τες, αντιληφθήκαμε έμπρακτα τη σημασία της ένταξης πολιτισμικών αγαθών από όλες τις κουλτούρες στη νέα κοινή μας κουλτούρα.

Οι σχέσεις μεταξύ των ενήλικων που συνδέονται με το Μικρό Ντουινιά, πέρα από γλωσσικά ή πολιτισμικά κριτήρια, αποτελούν ακρογωνιαίο λίθο του εγχειρήματος. Προάγονται μέσα από τις κοινές μας εκδρομές, γιορτές και συναντήσεις, την παιδαγωγική ανταλλαγή, τη διευθέτηση πρακτικών ζητημάτων που αφορούν το εγχείρημα.

Με αφορμή τις εμπειρίες μας στο πεδίο και το βιβλίο

Γκόβαρης, Χρήστος (2011). Εισαγωγή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση.
Αθήνα: Εκδόσεις Διάδραση.

**Η παιδαγωγική ομάδα του Μικρού Ντουινιά
Μυτιλήνη, Ιούνιος 2018 & 2019**